

COP29 ətraf mühitin qorunmasında böyük rol oynayacaq

Röyalə Xəyal

Sürətlə artan dünya əhalisi, plansız sənayeləşmə və qeyri-sağlam urbanizasiya, nüvə sınaqları, regional müharibələr, məhsuldarlığı artırmaq üçün istifadə edilən pestisidlər, süni gübrələr və detVE erjan kimi kimyəvi maddələrin getdikcə artan istifadəsi ətraf mühitin çirklənməsinə səbəb olur və bununla da ciddi ekoloji problemlər yaranır. Bunun təbii nəticəsi olaraq çirklənmiş hava, su və torpaq canlıların həyatına mənfi təsir göstərəcək səviyyəyə çatmışdır.

Ümumiyyətlə, ekoloji problemlər insanların yaşadığı yaşayış mühitinin təbii quruluşunu məhv edir. Bu dağıntı həyatın sıx olduğu ərazilərdə daha sürətli, yaşayış və məskunlaşmanın mövcud olduğu yerlərdə isə daha yavaş baş verir. Bu pozulmuş təbii həyat ətrafdakı bütün canlıların həyatına mənfi təsir göstərir.

İqlim dəyişikliyi, səhrələşmə, biomüxtəlifliyin itirilməsi, meşələrin qırılması, ozon təbəqəsinin məhv edilməsi, havanın, suyun və torpağın çirklənməsi, təhlükəli və plastik tullantılar, dəniz və okeanın çirklənməsi kimi ekoloji problemlər davamlı inkişafı təhlükə altına qoyur; O, insanların təhlükəsizliyinə, sağlamlığına və məhsuldarlığına, digər canlı növlərinin yaşamasına, qida təhlükəsizliyinə və su ehtiyatlarına təhlükə yaradır.

Ekoloji problemlər xüsusilə ötən əsrin ikinci yarısından etibarən dünya gündəmini zəbt edən ən mühüm problemlərdən biri olmuşdur. Təbii ki, bu o demək deyil ki, əvvəllər ekoloji problemlər olmayıb. Əhalinin artması, urbanizasiya və sənayeləşmənin sürətlənməsi kimi amillərlə əlaqədar olaraq ətraf mühitə atılan tullantıların həm miqdarında, həm də növlərində artım olmuşdur.

Ətraf mühitin çirklənməsi əsasən havanın çirklənməsi, suyun çirklənməsi, torpağın çirklənməsi kimi ortaya çıxır. Bundan əlavə, ağacların və meşələrin olmaması da havada oksigen çatışmazlığına səbəb olur. Üstəlik, sənayeləşmənin artması nəticəsində dünyanın temperaturu da artmağa başlayıb.

Ətraf mühitin çirklənməsinin zərərli təsiri cansız cisimlərdə də özünü göstərir. Ətraf mühitin çirklənməsi havanın çirklənməsi kimi binalara, nəqliyyat vasitələrinə və müxtəlif materiallara mənfi təsir göstərir. Ətraf mühitin çirklənməsinin miqyasının və zərərli təsirlərinin artması inkişaf və böyümə söylərində ətraf mühit məsələlərinə həssaslığı artırmışdır.

Bu söylər gələcək nəsillərin ehtiyaclarını təhlükə altına atmadan indiki nəslin ehtiyaclarını qarşılamaq kimi təyin olunan "davamlı inkişaf" anlayışının həm milli, həm də beynəlxalq miqyasda əhəmiyyət qazanmasına səbəb olmuşdur. Bu, inkişaf və böyümə söylərində təbiəti və ətraf mühiti maksimum dərəcədə qorumaq üçün diqqətli olmağın nə qədər vacib olduğunu göstərir.

Qlobal iqlim dəyişikliyinə əsas səbəbləri, əhalinin artımı və enerji istehlakı, torpaqdan istifadə, beynəlxalq ticarət və nəqliyyat kimi digər insan fəaliyyətinin artması ilə sənayenin inkişafıdır. İqlim dəyişikliyinə əsas səbəbi qlobal istiləşmədir. Buna səbəb atmosferdə "istixana qazlarının" artmasıdır. Məlumdur ki, istixana qazları emissiyaları insan fəaliyyəti ilə artır. Karbon qazı (CO₂) ən vacib istixana qazıdır. Atmosferə avtomobillərin işlənmiş qazlarından, isitmə məqsədilə yandırılan yanacaqlardan və zavod bacalarından atılır.

Canlıların həyatlarını yaşayarkən bir-birinə qarışdığı dünya həm də onların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olduğu xarici mühiti yaradır. Ətraf mühit təkə bizimlə mövcud deyil, həm də keçmişdən bu günə və gələcəyə uzanan bir dövrdə varlığını davam etdirir. Təbii elementlər üzərində qurduğumuz mühit, bizi yaşadan əsas ehtiyaclarımızı da ehtiva edir. Təbii mühitimizdən bütün ehtiyaclar tarazlıq içində qarşılıqlı və qarşılığında ətrafımıza zərər vermədiyi müddətcə onun davamlılığını təmin edə biləcək bir mühit yaradırıq. Əks təqdirdə, bu tarazlıq pozulacaq və yer üzündəki bütün canlıların həyatı üçün təhlükə yaradacaq.

Ətraf mühitin çirklənməsinin səbəbləri nələrdir, hansı tədbirlər görülməlidir? Bu kimi sualların cavabı üçün ekologiya məsələləri üzrə ekspert Nigar Qəhrəmanova ilə həmsöhbət olduq:

- Ümumiyyətlə, ətraf mühitin kirlənməsi dedikdə nə nəzərdə tutulur?

- Ətraf mühitin çirklənməsi xarici mühitimizdə həyatı tarazlığı qoruyan pozulmalar yaradan bir vəziyyət və varlıqların həyatına mənfi təsir edəcək nəticələndir. Ətraf mühitin çirklənməsinin müxtəlif növləri olduğu kimi, müxtəlif səbəbləri də var. Ətraf mühitin çirklənməsinin növlərindən danışsaq, buna suyun çirklənməsi, havanın çirklənməsi və işıq çirklənməsi kimi elementləri aid edə bilərik. Ətraf mühitin çirklənməsinə əsasən insan və təbiət səbəb olsa da, əsas faktorun insan fəaliyyəti olduğunu deyə bilərik.

Əhali artımı ilə birlikdə insanların ehtiyaclarını daha sürətli ödəmək üçün sənayeləşmə tullantı problemlərini də ortaya çıxarmış, çeşidlənmədən təbiətə atılan sənaye tullantıları suyun çirklənməsinə səbəb olmaqla yanaşı, təbii yaşayış mühitini də təhdid edir.

- Bu vəziyyətə səbəb olan başlıca amillər nələrdir?

- Tədqiqatlar göstərir ki, dünyada mövcud ətraf mühitin çirklənməsinin 50%-i son 35 ildə baş verib. Ekoloji problemlərin mühüm mənbələrindən biri əhalinin sürətli artımıdır. Artıq əksər dövlətlər bu nəticələrin

aradan qaldırılması üçün böyük qüvvə sərf etməyə məcbur olurlar. Bu gün dünyanın hər yerində artmaqda olan ekoloji problemlər ölkəmizdən də yan keçməyib. Azərbaycan hökuməti də ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Buna baxmayaraq, respublikada ekoloji problemlər öz aktuallığını itirmir.

Ekoloji problemlərdən biri olan əhalinin sürətli artımı özü ilə planlaşdırılmamış urbanizasiyanı da gətirir. Əhalinin yaxşı yaşayış sahələrinə artan ehtiyacını ödəmək üçün yaradılan şəhər yaşayış sahələri şəhər problemlərinin yaranmasına səbəb olur. Bu ekoloji problemlər bir-biri ilə əlaqəli olan və birinin təsiri ilə digərini yaradan ekoloji problemlərdir.

Ekoloji problemlər arasında mühüm yer tutan planlaşdırılmamış urbanizasiya və infrastruktur çatışmazlıqları insan həyatına mənfi təsir göstərir.

Plansız sənayeləşmə planlaşdırılmamış urbanizasiya nəticəsində yaranır. Ekoloji problemlər arasında adekvat infraquruluca və təşkilatlanmaya malik olmayan sənaye və sənaye sahələri ətraf mühitin əhəmiyyətli dərəcədə çirklənməsinə səbəb olur. Bu ərazilərdən gələn tullantıların mütəmadi olaraq atılmaması və mütəmadi olaraq yoxlanılmaması problemlərin gündən-günə böyüməsinə və həll olunmaz hala gəlməsinə səbəb olur. Ölkəmizdə, xüsusən də böyük şəhərlərdə bəzi fabrik və zavodlarda keyfiyyətsiz yanacaq istifadəsi səbəbindən havanın çirklənməsi böyük həddə çatıb. Qeyd etmək lazımdır ki, təxmini hesablamalara görə, hər il sənaye müəssisələri və yanacaq işləyən nəqliyyat vasitələri tərəfindən atmosfer havasına 1 milyon tondan artıq zərərli maddələr atılır. Bunun yarısı sənaye müəssisələrinin, digər yarısı isə avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür.

Bakı şəhərinin atmosfer havasına yarım milyon tondan artıq zərərli maddələr atılır ki, bu tullantıların da təxminən 30 faizi sənaye müəssisələrinin, 70 faizi isə avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür.

Qeyd etmək lazımdır ki, atmosfer havasını çirkləndirən əsas mənbələr neftçixarma, neft emalı, neft-kimya və energetika müəssisələri və avtonəqliyyatdır. Stasionar və səyyar mənbələrdən atmosferə əsasən bərk toz hissəcikləri, karbon oksidləri, azot oksidləri, kükürd oksidi, karbohidrogenlər və digər uçuclu kimyəvi maddələr atılır.

Müntəzəm zibil anbarlarının yaradılmaması, təmizləyici qurğuların vaxtında yaradılmaması ekoloji problemlərin artmasına səbəb olur. Mütəşəkkil və hər cür infraquruluca sistemlərinə malik mütəşəkkil sənaye zonalarının yaradılmaması sənayenin ekoloji problemlərdə böyük paya malik olmasına səbəb olmuşdur. Kənd təsərrüfatı sahələrində pestisidlərin nizamsız və həddindən artıq istifadəsi torpağın çirklənməsi problemlərinə səbəb olub. Torpağın çirklənməsi də ekoloji problem kimi nəzərə alınmalıdır.

- Ətraf mühitin çirklənməsinin gündəlik həyatımızda hansı nəticələri olur?

- Ətraf mühitin çirklənməsi təkcə insanlar üçün deyil, yer üzündəki bütün canlılar üçün təhlükə yaradır.

O qədər ki, ətraf mühitin nəzarətsiz çirklənməsi geri dönməz nəticələrə səbəb ola bilər. Ətraf mühitin çirklənməsi, dünyanın iqlim və coğrafiyasının dəyişməsi, su ehtiyatları kimi təbii ehtiyatların azalması və ya yox olması əsas nəticələrdəndir. Nəticədə enerji çatışmazlığı, qidalanma problemləri, canlı müxtəlifliyinin azalması, torpağın itirilməsi, sağlamlıq problemləri də inkişaf edir və canlı həyatın davamlılığını təhlükə altına alır. Bu, təkcə insanlar üçün deyil, bir çox quru və dəniz canlıları üçün də yaşayış sahələrinin daralmasına səbəb ola bilər. Təbii mühitin yaşanmaz hala gəlməsi davamlı həyatın davamlılığına mane olur. Daha yaşana bilən həyat üçün ətraf mühitin çirklənməsinə qarşı fərdi və sosial tədbirlər görülməli və bu tədbirlər dövlətlər tərəfindən dəstəklənməlidir.

- Bilirsiniz ki, yaxın günlərdə ölkəmizdə yüksək səviyyədə COP29 tədbiri keçiriləcək. Sizcə, bu tədbirin keçirilməsinin ekologiyaya barəsində görülən işlərə necə təsiri olacaq?

- Ümumiyyətlə, ölkəmizdə bu mövzuya dövlət tərəfindən böyük diqqət ayrılır, tədbirlər həyata keçirilir. Yaxın günlərdə keçiriləcək olan, qlobal iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə həsr olunan dünyanın ən böyük tədbiri sayılan COP-un 29-cu iclası da Azərbaycanın tarixindəki ən böyük beynəlxalq tədbir hesab olunur.

Bildiyimiz kimi, bu COP tədbirlərinin məqsədi, Paris Sazişinin tələbi olaraq dünyada karbon qazının (CO₂) miqdarını sənayeləşmədən əvvəlki dövrdə olduğu kimi 1,5 dərəcə Selsi ilə məhdudlaşdırmaq üzrə irəliləyişə nail olmaqdır.

Hesab olunur ki, atmosferə atılan karbon qazı emissiyaları qlobal istiləşməyə, iqlim dəyişikliklərinə gətirib çıxarır və buna görə də bunları dayandırmaq üçün beynəlxalq əməkdaşlığa ehtiyac var.

Ona görə də dünya ölkələri və maraqlı tərəflər birləşib planetin iqlimini sənaye inqilabı olmamışdan əvvəlki dövrdəkinə qaytarmaq üçün birgə işlər görməlidirlər, bu, işlər də COP tədbirlərində müzakirə olunur, razılaşdırılır.

Bu tədbirin bizim üçün siyasi əhəmiyyəti onsuz da hər kəs tərəfindən vurğulanır. Lakin onun iqlim dəyişikliyinə, ətraf mühitin qorunmasındakı əhəmiyyətini də unutmamaq lazımdır.